

הרבי ראובן הכהן ברנד
חברה הכלול העליון ע"ש וקסנר

חטא בשבייל שיזכה חברך

איתא בגמ' שבת ד. דין אומרים לו לאדם חטא בשבייל שיזכה חברך. הרי אף דלפעמים אומרים לאדם לחטוא כדי שהוא זיכה עצמו (כਮבוואר בסוגיא כאן ובעוד מקומות¹), אם אדם אחד הדליק פת בתנור שבת (שהוא איסור דורייתא לכשחיטה חאה) אין אומרים לאחר עברו על איסור דרבנן לודותה שבת כדי להזכיר הראשון מעבירה של חילול שבת בשוגג שיש בו חיוב קרבן חטא.²

הרבה ראשונים מתקשים בכלל זה שאל"א חטא בשבייל שיזכה חברך שהרי מצאנו כמה פעמים בש"ס שחוטאים (וכן אומרים לחטוא) בשבייל אחרים.

התוס' הביאו את הגמרות הללו:

א. עירובין לב: ניחא ליה לחבר דלייעבד איסורה קלילא [דהיינו הפרשת תועם שלא מן המוקף] ולא ליעבד עם הארץ איסורה רבה [דהיינו אכילת טבל].

¹ אמרין חטא בשבייל שתזכה אתה א) בתוספות חלה ב:ג וברמב"ם הלכות ביכורים ח:יא, שו"ת משיב דבר סימן מ"ב. ב) בgam' מנוחות מה. לענין קרבנות. ג) בסוגיין לענין איסורים בתוס' רא"ש, חי' הרשב"א, רmb"ם הלכות שבת ט:ה ובמ"מ שם, שו"ע או"ח רנד:ו ובמג"א שם.

² עיין בgam' לקמן קי"ז, תוס' שם ד"ה שהיה, ותוס' ר"ה כ"ט: ד"ה רדיית.

ב. גיטין מא: מי שהציו עבד והציו בן חורין כופין את רבו לשחררו כדי שהעבד יקיים מצות פרו ורכו למורות שהאדון יעבור על העשה ד"לעלום בהם תעבודו" (עיי"ש לח:).

ג. ברכות מז: ר' אליעזר שיחרד עבדו כדי להשלימו למנין של עשרה.

ד. פסחים נט. כהן מקריב קרבן של מהוסר כפורים אחר הקרבת קרבן תמיד של בין הערבים כדי שהלה יאכל את פסהו אף שהכהן יעבור על עשה דהשלמה [עליה השלם כל הקרבותן כולם] שלא להקריב קרבן אחר תמיד של בין הערבים].

ה. עירובין קג. כהן שנמצא בו יבלת חברו חותכו לו בשינוי אף שעובר על שבota [דהינו מלאכת חובל כלאחר יד].

ו. גיטין לח: אשה שהיתה ח齐ה שפהה וח齊ה בת חורין כפו ורבנן את רבה לשחרורה הוואיל ונהגו בה מנהג הפקר.

הראשונים סללו דרכיהם שונים כדי לישב הסוגיות הנ"ל, אבל יש לציין שלכ"ע לא אמרינן חטא בשליל שיזכה אחר אא"כ האיסור שיעשה כתה הוא פחות חמור מהאיסור שעתיד ליעשות.

א. שיטת הרשב"א

הגישה הראשונה היא התירוץ הראשון של התוספות (שבת ד. ד"ה וכי) וכ"כ ר"ית בספר היישר סי' קצח ומובה ג"כ ברשב"א. והרשב"א כתב שתירוץ זה עיקר. לדעה זו אומרים חטא רק כאשר האיסור של הלה נגרם על ידו (כמו הסוגיא בעירובין). בהסביר דעתה זו תוס' הרא"ש בשפת ד. כתוב שזה "הוי כאילו הוא [הגורם] אוכלו", וכותב שם המאירי "נמצא

הוא נותן מכשול ויש לו חלק בעבירה". ביאור הדבר הוא שבדרך כלל אין אומרים לחטוא עברו אחר ומה שלפעמים חוטאים עברו אחר הוא בעצם "חטא בשליל שתזכה אתה" דאמריןנן³.

ולפי זה צריך לישב הסוגיות האחרות של חצי עבד וחצי שפהה וכו' שם אמרין חטא אף דין האיסור בא על ידו. הרשב"א בח"י בשבת כתוב שבחצי עבד וחצי בן חורין许可 איסור לשחררו הויל וכבר משוחר חציו (לbijor דבר עיין טוריaben חגיגה דף י ובקצתה"ח סי' רעא⁴). ולתרץ המשעה שר"א שחרר עבדו הרשב"א (ח"י גיטין לח): כתוב דשאני התם דהוי מצוה דרבים.⁵ יוצא שלדעת הרשב"א חוטאים בשליל אחר רק אם האיסור בא על ידו או הוא מצוה דרבים וכ"כ bijor האגר"א בדעתו (או"ח שו:כו,כו).⁶ ולליישב הסוגיא דפסחים הנ"ל אפשר לומר בדברי

³ בהבנת סברת גישה זו י"ל שהחייב להציל חברו מעבירה هو חייב כלפי האדם הפרטיה ההוא (ולא מתחשבים בעורבות כללית וסוכום העבירות הכללי בעולם) וכעין דין של לא תעמוד על דם רעך והשבת אבידה, וכך נשים למציל הפסד בדבר לאחר נאמר חיך קודמים כמו"ש ב"מ סב. (ועיין בשו"ע ונוי"כ בסוף חו"מ סי' תכו אמרין ודאי פיקו"נ דוחה ספק פיקו"ע של מציל).

⁴ עיין בח"י הרשב"א בגיטין לח: שתירץ באופן אחר ועיין בחידושי חת"ס כאן לישב.

⁵ יש לשאול איזה מצוה יש להשלים למנין. עיין ברא"ש בברכות פ"ז סי' כ' ובמהר"ץ חיות שם, וברא"ש גיטין פ"ד סי' כ"ג וברמב"ן גיטין לח: ובחת"ס. ולכאורה היה אפשר ליישב הסוגיא שם היטב לדעת הרשב"א כמו"ש התוס' ב"ב יג. ד"ה כופין שם ר"א ג"כ זכה במנין והיה בגין חטא בשליל שתזכה אתה כשית הרשב"א כאן.

⁶ וצ"ע בדברי החידושי אונשי שם כאן (דף מ. באלפסי) שמסתפק בדעת הרשב"א אי אמרין חטא בשליל הצלת רבים [וזואלי לא ראה דברי הרשב"א בגיטין הנ"ל], ע"ש.

הרמב"ן כאן דשאני כהני דשלוחי דרומאנא נינהו. ולגבי הטעוגיא דעירוביין קג. יש לישב בדברי הריטב"א בעירוביין שעבודה בקודש שאני.]

ב. שיטת התוס'

בתוס' אצלינו יש עוד ב' מהלכים בסוגיא לחלק ולקבוע מתי אמרין חטא ומתי לא.

א. במקרה של מצוה רבה כגון פרו ורכבו או במקום מצוה דרבים כמו המעשה דר"א אומרים חטא בשליל שיזכה חברך. לפי זה נאמר שבדרך כלל כדאי להחטו לאחר אם יצא מזה תועלת גדולה.⁷

ב. הקובע תמיד הוא שם העבריין חוטא מתוך פשיעת אמרין שאין להחטו להצילו. אבל אם הוא לא פשע אז אומרים לאדם להחטו בשליל الآخر. לפי זה התוס' יישבו את כל הסוגיות, רק בהדיבוק פת בתנור הווי פושע ולא אמרין חטא ובשאר המקורים לא הווי אשמה הנכשל.⁸

להלכה, לפי התוס', הגרא (ביבור הגרא שו:יד ובחידושים הלכות) כתוב שצרכיון לחושש לב' התירוצים ומתירעים רק כי יש מצוה רבה וגם לא פשע. אמן המג"א (רנד:כא ושו:כח) כתוב שהתרוץ של פושע לעומת אונס עיקר ולכך אף بلا מצוה רבה שרי בלבד פשע. במשנה

⁷ נראה妾 לשיטה זו העיקר הוא החשבון הכללי של עבירות שייעשו בעולם – הסקום הכללי ולא החיקוב כלפי איש הפרט – בנגד לשיטת הרשב"א. لكن במקום שהייה ריווח גדול במייעוט עבירות בעולם נחייב האחד להחטו בשליל אחר.

⁸ ועיין בח"י רעכ"א שהסביר שתירוץ זה בתוס' צרי ג"כ לחילוק של נעשה על ידו או לא להסביר שבעירוביין הע"ה מקבל הפירות מחבר כי מה שהוא ואכל הוא בגדר פושע. ובמקרה שהאדם נאנש לעבור על האיסור עיין מג"א (שו:כט) שחולק על הב"ח בזיה.

ברורה (שו:נו) הביא בשם האליה הרבה רבה שבאישור דרבנן מותר לסוך רק על תירוץ שני (מצוה רבה) בלבד ואז במקרה של מצוה רבה או מצוה דרבנים מותר לעבור אף כשהשני הוי פושע.

ג. עוד תירוצים

יש בראשונים עוד תירוצים להלך בין מדריך פת בתנור לסוגיות אחרות. השיטה לר"ן כאן כתוב בתיירוץ שני "ועוד ייל' דשאני פת דמילא קא אתי וליית בה אלא חיבא דקרבן לא החירו וכורו". נראה שלפי דעתו יש חילוק בין עבירה שיעשה בקוע'ע לבין שוא"ת וכ"כ המהרב"ל בתשובה (מובא בשער המלך הל' שבויות ד:ו ועיי"ש שדחה ראיותיו) שאומרים חטא בשליל שיזכה אחר בשוא"ת. (וכען זה בתוס' שבת הנ"ל).

הרמב"ן כאן כתוב "שאני הדליק פת בתנור בשוגג דלאו אישור הוא, שאפשר לו להתכפר בחטאך ואין רדייתה אלא זכות לו שיפטר מקרבן כנ"ל".⁹

יש עוד תירוץ שמובא ברייטב"א כאן ובערובין לב: שהוא סובר שבשבת אין אומרים לו לחטוא אבל אם רצונו לעשות מותר, משא"כ בעירוביין אומרים לו לחטוא להציל הע"ה מהטה.

יש עוד גישה לסוגיא זו בדברי מו"ר הגראצ"ש שליט"א בס' בעקביו הצאן סי' ג' שמחיל בין מקרה שבו זה קרוב או ודאי שיציל חברו (כמו חטא בשליל שתזכה אתה שהוא ודאי שלא יחטא), לבין מקרה כשאין

⁹ צ"ק בכוונת דברי רביינו דעינו בהם במהדרו הרבי הרישLER שמדובר במקרה קצת לדברי שיטה לר"ן ותוס' הנ"ל שהמעשה כבר נעשה רק שהרמב"ן מdegish כאן שא"א לחטוא להציל מקרבן. ואולי ייל' שלדעת הרמב"ן בדרך כלל אמרין חטא בשליל שיזכה חברך רק שכן אין זו הצלחה שהרי מעשה העבירה כבר נעשה ונשאר רק חיוב קרבן ואין אומרים לחטוא להטוק הבאת קרבן.

ודאות שהשני לא יעבור על העבירה כמו בבדיקה פת בתנור שאף אם תרדנוshima יחזור וידיבקנו שוב. עי"ש בראיותיו ואולי צריך עדיין לצרף סברות הנ"ל.

ד. חילול שבת להצלחה משמד

הנ"מ העיקרי שבין הרשב"א והתוס' מובא בבית יוסף באו"ח סוף סימן ש. הוא הביא שו"ת רשב"א (חלק ז' סי' רס"ז) שדן בשאלת האם מותר לאדם לخلל שבת להציג בתו שהוציאוה קבוצת מושמדים להмирה. הרשב"א כתוב שהדבר צריך תלמוד אבל דעתו נוטה לאט/or. הבית يوسف כתוב שלדעת התוס' הוαι והוא נתקפה שלא בפשיעה וג"כ הווי מצוה רבה שלא תمر כל חייה ח"ו ה"ז מותר למצוה לخلל שבת אפילו מה"ת "دلגבי שלא תשמד ותעביר כל חייה חילול שבת אחד איסורה זוטא הווי."

השו"ע (שו"ד) פסק כהתוס' ובמקרה הנ"ל "מצואה לשום לדרך פעמי לחשタル בהצלחה ... וαι לא בעי ב"ד גוזrin עליו", וכן דעת הרמ"א בפשטות.¹⁰

ה. בנגד מעשה העגל

יש לעיין לפי הנ"ל בגמ' סנהדרין ז. שהמעשה של אהרן הכהן, שייצר את עגל הזהב, היה קיום של פסוק המובא קודם בגמרה. הגמ' עוסקת בסוגיא דפשרה ולא ברור לאיזה פסוק מחייבים במאמר על אהרן. רש"י ד"ה מקרא כתוב שזה שיק לפסוק "בוצע ברך נען ה'" (תהלים י:ג),

¹⁰ כך הבינו המג"א והט"ז שם. אבל עיין לקמן שכח: בסוגרים דעת הרמ"א כדעת רשב"א וכן דעת הנובי בשורת תנינא אה"ע סי' לו וחומר סי' ס'.

שמעשה של אהרן הייתה פשרה שלא כהוגן, וכ"פ המאירי.¹¹ אבל התוס' (שם ד"ה בנגד) כתבו שמדובר בפסקוק "תורת אמת היה בפיו ... ורבים השיב מעון". לכאורה רשי נקט כדעת הרשב"א (להחמיר) או בחילוק אונס לעומת פשיעה וכן. ויל' שהתוס' נקטו סברא של אונס לעומת הרבה. ¹² אבל צ"ע אם נאמר שלדעת התוספות הידוץ של אונס לעומת פשיעה עיקר, איך התוס' כתבו שאהרן צדק במעשהיו, הרי כאן העם פשע, ויל' שאولي יש כאן יותר נסף של הצלה כלל ישראל כאשר נבואר.

ו. הצלה כלל ישראל

הגמרא בנזיר (כג:) אומרת על יעל אשת חבר הקיני "מנשים באهل תברך", (שופטים ה:כב) אף שנבעלה לסתירה כדי להתיישר כחו להרגו, כי "גדולה עבירה לשמה". והקשו התוס' (יבמות קג. ד"ה והא) הרי היא הייתה אשת איש ואיך היה מותר לעבור על ג"ע שהוא ביהרג ועל יעבור. לכן חידשו התוספות (וכ"כ תוס' בדעה א' בסנהדרין עד : ד"ה והא בהסביר מעשה דאסתר ואחשורוש) שכדי להציל כלל ישראל מותר לעשות עבירה לשמה, ואף ג"ע. וכך פוסק בשווי"ת מהרי"ק סי' קס"ז. וא"כ יש עוד מקורה דאמירין חטא בשליל שיזכה אחר – הצלה כלל ישראל.¹³

¹¹ המאירי כתב שזה היה טעות שאהרן עשה פשרה באיסורים. ועיין בספר סנהדרין קטנה שהסביר שלא היה שם עבירה של ע"ז שהוא ביהרג ולא יעבור אלא אסור של עשיית ע"ז. ועיין רמב"ם הל' ע"ז ג:ט.

¹² או שאף בזיה הרשב"א מודה שזה היה שיב כמצוה דרבים וצ"ע. יש להבהיר כי שטעמי מהגר"מ רוזנטזוייג שליט"א שאולי יש כאן כללים אחרים לגמרי הוויל ומדובר במנהיג של כלל ישראל.

¹³ צ"ב מה נחשב "כלל ישראל", האם דוקא כולו או רובו, או אף ציבור חסיב וצ"ע.

ז. סיכום

יש כמה שיטות מתי אמרין חטא בשליל שיזכה ומתי לא:

א. רשב"א ועוד – לא מתירין אא"כ נעשה החטא על ידו או מצוה דרביהם.

ב. תוספות – מתירים שלא פשע ו/או מצוה רבה. וכ"פ בשו"ע.

ג. ריטב"א – לפעמים זה חיוב ולפעמים זה רשות.

ד. שיטה לר"ן (מהריב"ל) – דוקא כשהזה בשוא"ת.

ובנוסף לזה יש דין שמתיירם עבירה ג"כ להצלת כלל ישראל כמו"ש תוס' עפ"י הגמ' בנזיר.